

О.В. Ілляшенко, Ю.І. Мізік

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, Україна

СУБ'ЄКТИ ЗАХИСТУ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Актуалізовано питання суб'єктивізації захисту системи економічної безпеки підприємства. Концептуально визначено основні засади структурування системи економічної безпеки підприємства з використанням об'єктно-суб'єктного підходу шляхом конкретизації структурної компоненти «суб'єкти» та персоніфіковано її елементів, що збільшує конкретику безпекозабезпечувальної діяльності підприємства, створює когнітивне підґрунтя для побудови системи економічної безпеки і посилює прагматичний аспект структурування системи. Визначена необхідність персоніфікації кожного об'єкта безпеки системи економічної безпеки підприємства та відповідного суб'єкта захисту у вигляді структурного підрозділу, який несе відповідальність за його безпеку. На основі визначеної та узагальненої сукупності невирішених питань доведено значущість подальшого розвитку методологічного базису системотворення в економічній безпекології, посилення його прикладного аспекту.

Ключові слова: система економічної безпеки, суб'єкт захисту, безпекозабезпечувальна діяльність, об'єктивізація системи економічної безпеки, базис системотворення.

Постановка проблеми

Реакцією підприємства на зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі, які спричиняють негативний вплив на його діяльність, є намагання захиститися, тобто укріпити економічну безпеку. Саме тому останнім часом актуалізувалися безпекоорієнтоване управління підприємством та його безпекозабезпечувальна діяльність. У системотворенні в економічній безпекології сьогодні існує багато нерозв'язаних проблем.

Однією з таких проблем є вивчення системи економічної безпеки підприємства в межах системи управління підприємством, а не відокремлено, як це здійснювалося дотепер. Систему економічної безпеки підприємства представлено як сукупність організаційних відносин суб'єктів захисту, які відображають логіку їхньої поведінки при здійсненні взаємопов'язаних цільових дій організаційно-правового та економічного характеру для захисту об'єктів безпеки системи з використанням різноманітних способів.

Поняття «суб'єкта» має міждисциплінарний характер, так як використовується у багатьох науках – психології, філософії, соціальному управлінні, антропології, педагогіці – і, часто, концепції з різних дисциплін не тільки взаємно доповнюють, але й суперечать одна одній, надаючи категорії суб'єкта різні визначення.

У європейській філософській традиції існувала певна досуб'єктна епоха, яка не надавала значення

специфічності внутрішнього змісту людського буття – його мислення і діяльності.

В античній філософії людина, як мікрокосм, була аналогічна космосу, завдяки чому не була відмінною від світу суб'єкта. Кожен об'єкт безпеки системи економічної безпеки підприємства має бути персоніфікованим, для чого необхідно визначити, до якої функціональної підсистеми управління об'єкт безпеки належить і, відповідно, який структурний підрозділ несе відповідальність за його безпеку. Зрештою йдеться про суб'єкти захисту системи економічної безпеки підприємства.

У цьому контексті слід визнати необхідність подальшого розвитку методологічного базису системотворення в економічній безпекології, посилення його прикладного аспекту, структурування системи економічної безпеки підприємства з використанням об'єктно-суб'єктного підходу шляхом конкретизації структурної тріади «об'єкти – суб'єкти – способи» та персоніфікації її елементів, що збільшує конкретику безпекозабезпечувальної діяльності підприємства, створює когнітивне підґрунтя для побудови системи економічної безпеки і посилює прагматичний аспект структурування системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

В українській науці активно формується наукова школа з економічної безпекології, яка стосовно економічної безпеки підприємства представлена науковими працями О.І. Барановського, З.С. Варналія, В.Г. Алькеми,

Г.В. Козаченко, С.К. Рамазанова, Л.Г. Шемаєвої, В.П. Мартинюка, В.А. Рача, Т.В. Момот, Т.Г. Васильціва, В.І. Франчука, І.П. Мігус, З.Б. Живко, М.І. Флейчук, І.П. Отенко, Є.І. Овчаренка, Ю.С. Погорелова, О.М. Ляшенко, Є.М. Рудніченка, С.В. Кавуна, І.Б. Хоми, М.І. Копитко, Л.О. Волощук, О.В. Россошанської. У наукових працях цих вчених закладено основи теоретичного та інструментального базису економічної безпекології, фундамент її методології, проведено ґрунтовні дослідження та виявлені особливості забезпечення економічної безпеки підприємства, сформовано предметне поле системотворення. Однак, невирішеною методологічною проблемою при аналізі будь-якої раціональної форми діяльності є виокремлення суб'єкта і об'єкта.

Безпекорієнтоване управління системою економічної безпеки підприємства може бути представлено у вигляді контуру управління, як сукупність двох взаємодіючих підсистем – суб'єкта управління (системи, що управляє) і об'єкта управління (системи, якою управляють). Суб'єкт управління – це структурно організована соціальна цілісність, що виконує функції управління та впливу на об'єкт з метою переведення його в новий стан з окресленням істотних елементів: природа суб'єкта, характер і мета його діяльності.

Проблема категорії «суб'єкта» розроблялася не одним поколінням представників із різних наук. Одним із провідних напрямів сучасних досліджень в економічній безпекології є розробка категорії суб'єктності та реалізація суб'єктного підходу. В античній філософії терміну «суб'єкта» не існувало, спостерігається ототожнення з поняттями «сутності» або «субстрату» (окремі речі та істоти, перша матерія. Термінологічне визначення «першої матерії» надано Аристотелем «...те, що само по собі не визначається ніяк ні за певною сутністю, ні за певною кількістю, йому не притаманні жодні інші прикмети, якими визначається суще» [1, с. 169]. Так, у своїй роботі Пролєєв С.В. [2, с. 364] зазначає, що «самі речі, певні істоти та явища в їхній індивідуальності виступають у Аристотеля втіленням буття як такого – «першої сутності». На думку видатного мислителя С. Гогоцького слово «суб'єкт» не належить класичній латинській мові і винайдено в період схоластики. Він вважає: «суб'єкт (від лат. sub – під і jасіо – кладу підставу) – те, що як основа лежить під чимось [3, с. 414].

Розуміння «суб'єкта» представниками схоластичної філософії збігається із розумінням субстрактне у Аристотеля. Суб'єкт постає у вигляді реального і самостійного, а носить прямо протилежний зміст. Представники метафізиків – Декарт, Спіноза та інші – визначають спорідненість за змістом і функціями між термінами «субстанція»

(від лат. sub – під і stare – стояти, триматися) і «субстрат» та «суб'єкт». Суб'єктивний характер безпеки зумовлений інтерпретацією певних об'єктивних оцінок з боку суб'єкта такої інтерпретації, що вносить антропний аспект до питань оцінювання та забезпечення економічної безпеки.

Метою цієї статті є обґрунтування підходів до формування предметного поля дослідження в економічній безпекології на підставі визначення категорії суб'єктності в системі економічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу

Суб'єкти захисту системи економічної безпеки підприємства визначають, виконують та координують різноманітні заходи із захисту об'єктів безпеки. Суб'єкти захисту є центральним та найскладнішим елементом системи економічної безпеки підприємства. Адже їхня безпекозабезпечувальна діяльність визначається і особливостями об'єкта безпеки, і станом комунікаційного менеджменту на підприємстві, і наявними можливостями та ресурсами для виконання заходів із захисту об'єктів безпеки. А тому безпекозабезпечувальна діяльність суб'єктів захисту обов'язково повинна мати інтелектуальний компонент.

Стосовно суб'єктів захисту системи економічної безпеки підприємства поки ще немає однастайності думок. Незважаючи на це, існують окремі позиції, щодо змісту яких думки дослідників сходяться: економічну безпеку підприємства забезпечують зовнішні та внутрішні суб'єкти захисту [4, 5]; суб'єкт забезпечення економічної безпеки – це фізична (юридична) особа або структурний підрозділ підприємства, які беруть участь у забезпеченні економічної безпеки, адже економічна безпека забезпечується не взагалі, а конкретними суб'єктами за конкретними об'єктами [6].

До внутрішніх суб'єктів захисту належать працівники підприємства, до зовнішніх – суб'єкти інституційного середовища діяльності підприємства (або інституції як організації), що керуються у своїй діяльності формальними інституціями), партнери підприємства (постачальники, споживачі) та суб'єкти ринкової інфраструктури (банки, страхові та консалтингові компанії, митні органи тощо) [7, с. 187; 8, с. 202; 9, с. 301].

Внутрішні суб'єкти захисту системи економічної безпеки підприємства мають бути об'єктивізовані, тобто відповідати за захист конкретного об'єкта безпеки.

Зрозуміло, що гарантувати захищеність конкретного об'єкта безпеки ані внутрішні, ані

зовнішні суб'єкти захисту не можуть. Вони навіть не завжди можуть забезпечити захист об'єктів через різні причини.

Синтез суб'єктів захисту дозволив виділити їх дві групи. До першої групи належать ті суб'єкти, що знаходяться за межами підприємства і не підкоряються його керівництву (законодавчі органи, виконавчі органи влади, судові органи, державні інститути, правоохоронні органи) [10].

На макрорівні кількість державних та інституціональних структур, до компетенції яких належать питання економічної безпеки, є великою. Сьогодні на макрорівні забезпечення національної економічної безпеки держави належить до компетенції:

інституту Президента України (при Президентові України діють Рада національної безпеки та оборони України (РНБОУ), Координаційний Комітет по боротьбі з організованою злочинністю і корупцією);

силових структур держави (Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ, Державна служба з надзвичайних ситуацій, Державна прикордонна служба України, Державна фіскальна служба України);

органів нагляду і правосуддя (Конституційний Суд України, органи прокуратури України, Верховний Суд України, Вищий господарчий суд України, місцеві суди, господарчі суди, апеляційні суди та адвокатура).

Причому, сукупність державних та інституціональних структур є розгалуженою, а деякого координуючого центру, до компетенції якого належить саме об'єктивізація системи економічної безпеки держави, немає. Тому є підстави стверджувати, що утворення сукупності державних та інституціональних структур не розв'язує проблему об'єктивізації системи економічної безпеки держави. Адже названі державні та інституціональні структури займаються, радше, забезпеченням національної економічної безпеки, причому, кожна – у межах своєї компетенції. Часто дії цих структур слабо пов'язані одна з одною, слабкою є координація їхньої безпекозабезпечувальної діяльності саме стосовно економіки держави.

Найскладнішою є ситуація на мезорівні, де практично немає організаційних структур, до компетенції яких належить забезпечення економічної безпеки регіону. Незважаючи на наявність регіональних стратегій економічної безпеки, що є відносно постійною складовою політики економічної безпеки, визнання наявності регіональних економічних інтересів, які необхідно захищати, в регіонах України немає ані державної структури, яка б опікувалася як реалізацією

стратегії, ані якогось постійно діючого, консультативно-дорадчого органу, наприклад, Координаційної ради, ані організацій, що діють на громадських засадах, предметом діяльності яких є захист регіональних економічних інтересів.

До другої групи належать ті суб'єкти, які входять у структуру самого підприємства і вирішують завдання щодо забезпечення його економічної безпеки. До складу цієї групи входять служба економічної безпеки та охорони, маркетинговий відділ, підрозділ із забезпечення режиму та охорони підприємства, юридичний відділ, підрозділ технічного захисту інформації, а також увесь персонал підприємства, який теж п'єктується про його безпеку.

Якщо служба (відділ) економічної безпеки підприємства об'єктивізує систему економічної безпеки як надсистему, то компетенції служби (відділу) є дуже широкими та всеосяжними, іноді, за рішенням власників підприємства, навіть абсолютними. Рішення, що ухвалюються у службі (відділі) економічної безпеки, після їхнього затвердження керівництвом підприємства мають беззаперечно виконуватися; такі рішення не потрібно узгоджувати з іншими структурними підрозділами. Але й відповідальність служби (відділу) економічної безпеки є значною: її керівник та фахівці спільно з керівництвом підприємства відповідають за захищеність об'єктів безпеки, правильність прийнятих рішень та їхньої реалізації. Щоправда, у такому випадку відповідальність за захищеність об'єктів безпеки дещо розмивається: за них відповідають і топ-менеджмент, і служба (відділ) економічної безпеки, і відповідний структурний підрозділ, до зони відповідальності якої належить об'єкт безпеки.

Якщо ж служба (відділ) економічної безпеки об'єктивізує систему економічної безпеки як підсистему системи управління підприємством, то служба (відділ) працює спільно з іншими структурними підрозділами, такими як маркетингова служба, відділ кадрів, фінансовий відділ, виробничі підрозділи тощо. У такому разі служба (відділ) економічної безпеки має значно менші повноваження, які мають бути позбавлені дублювання компетенції інших структурних підрозділів.

За результатами виконання функцій системи економічної безпеки підприємства та функцій управління нею у службі (відділі) економічної безпеки підприємства розробляються не рішення, як такі, з властивими їм характеристиками (наприклад, обов'язкове виконання), а рекомендації щодо захисту об'єктів безпеки, які має розглянути керівництво підприємства і, якщо вважає

необхідним, перетворити ці рекомендації (повністю або частково) на управлінські рішення.

Отже, система економічної безпеки об'єктивізується у вигляді структурного підрозділу підприємства з економічної безпеки – служби (відділу), який має в оперативному режимі проводити моніторинг стану об'єктів безпеки з метою виявлення загроз, оперативно реагувати на зміну ситуації, регулярно розробляти рекомендації щодо захисту об'єктів безпеки, контролювати їхнє виконання та брати участь в їхній реалізації.

Висновки

Економічна безпека підприємства є системним явищем, головною умовою існування, діяльності та розвитку підприємства. Сучасні реалії діяльності суб'єктів господарювання в Україні вимагають забезпечення їхньої економічної безпеки, що поступово перетворюється з суто теоретичної на практичну проблему. Наразі власники та керівництво вітчизняних підприємств обговорюють вже не доцільність забезпечення економічної безпеки, а те, як саме її забезпечити – без масштабних структурних перебудов, які можуть суттєво вплинути на діяльність підприємства, та значних капіталовкладень, яких у вітчизняних підприємств просто немає.

Елементи і системи економічної безпеки підприємства завжди випробовують вплив людського чинника, а тому поведінку такого елемента як суб'єкти системи не можна визнати суто раціональною, вона завжди буде ірраціональною. Визнання ірраціональності поведінки суб'єктів системи економічної безпеки підприємства, по суті, значить, що в них немає повної інформації про взаємодію підприємства із зовнішнім середовищем, що перешкоджає отриманню чіткого уявлення про переваги підприємства у забезпеченні економічної безпеки.

Перебування підприємства в економічній безпеці сьогодні поряд зі стабільністю ринкової позиції та наявністю висококваліфікованого, відповідним чином мотивованого персоналу є вирішальною умовою не лише діяльності підприємства, а й його розвитку, без якого діяльність підприємства приречена на поступове, але неминуче згасання. З цих позицій дослідження системи економічної безпеки підприємства та суб'єктів її захисту, в якому вони розглядаються як самостійний предмет дослідження, створило можливість конкретизувати безпекозабезпечувальну діяльність підприємства шляхом переходу від загального процесу забезпечення економічної безпеки до захисту чітко визначених об'єктів безпеки, які розташовані у зоні відповідальності певного структурного підрозділу підприємства;

моделі оцінювання необхідної складності та стану системи економічної безпеки підприємства.

Література

1. Аристотель. *Метафізика* / Пер. с древнегреч. А. В. Кубицкого. – Ростов – на – Дону: Феникс. 1999. – 601 с.
2. *История античной философии* / С.В. Пролеев. – Москва : Рефл-бук ; Київ : Ваклер, 2001. – 510 с.
3. *Гогоцький Сильвестр. Философский лексикон.* – Киев : В Университетской типографии, 1872. – Т. 4. П.Р.С. – 472 с.
4. Васильев О. В. *Формування системи управління економічною безпекою промислових підприємств* / О. В. Васильев, В. І. Мейта // *Економічний аналіз.* – 2013. – Том 14, № 2. – С. 138-145.
5. Хринюк О. С. *Система забезпечення економічної безпеки підприємства: основні елементи* [Електронний ресурс] / О. С. Хринюк, М. Р. Корчовна // *Ефективна економіка.* – 2015. – №3. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3927>
6. Рудьковський О. В. *Структура системи економічної безпеки підприємства* [Електронний ресурс] / О. В. Рудьковський. – 2014. – №29 (2). – С. 93-99. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vntu_2014_29\(2\)_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vntu_2014_29(2)_14)
7. Бондарчук Ю. В. *Безпека бізнесу: організаційно-правові основи* : [наук.-практ. посіб.] / Ю. В. Бондарчук, А. І. Марущак. – К.: Скіф, 2008. – 369 с.
8. *Економічна безпека корпоративного підприємства* : [навч. посіб.] / М. А. Коваленко, І. І. Назорна, Н. В. Радванська та ін. – Херсон: Олді-плюс, 2009. – 403 с.
9. *Економічна та майнова безпека підприємства і підприємництва. Антирайдерство* : [монографія] / [Н. Б. Кирич, Б. М. Андрушків, Ю. Я. Вовк, П. Д. Дудкін та ін.] – Тернопіль: Терно-граф, 2008. – 424 с.
10. *Управление безопасностью предприятий в условиях рыночной экономики* [Електронний ресурс] // *Безопасник.* – Режим доступа: <http://bezopasnik.org/article/60.htm>

References

1. Arystotel, (1999). *Metafyzyka*. Per. s drevnehrech. A. V. Kubytskoho. Fenyks. 601.
2. Proleev, S.V. (2001). *Ystoryia antychnoi fylosofyy*. Moskva : Refl-buk. Kyiv : Vakler. 510.
3. Gogotskyi, Sylvestr. (1872). *Fylosofskiy leksykon.*– Kyev : V Unyversytetskoï typhrafyy. T. 4. P.R.S. 472.
4. Vasyliiev, O. V., Meita, V. I. (2013). *Formuvannia systemy upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu promyslovykh pidpriemstv*. Ekonomichnyi analiz. Tom 14, № 2. 138-145.
5. Khryniuk, O. S., Korchovna M. R. (2015). *Systema zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva: osnovni elementy*. №3. Rezhym dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3927>
6. Rudkovskiy, O. V. (2014). *Struktura systemy ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva*. №29 (2). 93-99. Rezhym dostupu: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vntu_2014_29\(2\)_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vntu_2014_29(2)_14)
7. Bondarchuk, Yu. V., Marushchak, A. I. (2008). *Bezpeka biznesu: orhanizatsiino-pravovi osnovy*. K.: Skif. 369.

8. Kovalenko, M. A., Nahorna, I. I., Radvanska N. V. (2009). Ekonomichna bezpeka korporatyvnoho pidpryemstva. Kherson: Oldi-plius, 403.

9. Kyrych, N. B., Andrushkiv, B. M., Vovk, Yu. Ya., Dudkin, P. D. (2008). Ekonomichna ta mainova bezpeka pidpryemstva i pidpryemnytstva. Antyreiderstvo. Ternopil: Terno-hraf. 424.

10. Upravlenye bezopasnosti predpriyati v usloviakh rymochnoi ekonomyky. Bezopasnyk. Rezhym dostupa: <http://bezopasnik.org/article/60.htm>

Рецензент: д-р екон. наук, проф. Т.В. Момот, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, Україна.

Автор: ІЛЛЯШЕНКО Олена Вікторівна

доктор економічних наук, доцент.

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

E-mail – evi.2017@ukr.net

ID ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2472-6362>

Автор: МІЗІК Юлія Ігорівна

кандидат економічних наук, доцент.

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

E-mail – mizik.yuliya13@gmail.com

ID ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3175-9103>

PROTECTORS OF THE ECONOMIC SECURITY SYSTEM OF AN ENTERPRISE

O. Illiashenko, Y. Mizik

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

The issues of subjectization of the economic security system of an enterprise have been updated. The basic principles of structuring the economic security system of an enterprise using the object-subjective approach by means of specifying the structural component of "subjects" and personifying its elements, which increases the specifics of the security-providing activity of an enterprise, are conceptually defined, creates a cognitive basis for building a system of economic security and strengthens pragmatic aspect of structuring the system.

The approaches to the formation of the subject field of the research in economic securityology are grounded on the basis of the definition of subjectivity in the system of economic security of an enterprise.

The system of economic security is objectified in the form of a structural subdivision of an enterprise for economic security - a department, which is to monitor the state of security objects in an operational mode for the purpose of threats detection, to react promptly to a change of the situation, to regularly develop recommendations on protection of security objects, monitor their implementation and participate in their implementation. From these positions, the study of the economic security system of the enterprise and its subjects of protection has made it possible to specify the security activities of the enterprise by moving from the general process of securing economic security to the protection of clearly defined security objects located in zone of responsibility of a certain structural subdivision of the enterprise; models for assessing the required complexity and the state of the company's economic security system.

The necessity of personalization of each object the system of economic security of an enterprise and the corresponding subject of protection in the form of a structural unit responsible for its security is determined. On the basis of a definite and generalized set of unresolved issues, the significance of the further development of the methodological basis of system development in economic security science, strengthening of its applied aspect has been proved.

Keywords: *system of economic security, subject of protection, security-providing activity, objectification of the system of economic security, basis of system formation.*